

Palmyre Oomen

Lezing op het Symposium *Religie & Wetenschap / Geloof in wetenschap* van de Natuur-en Sterrenkundige studievereniging *Marie Curie*, Nijmegen, 17 mei 2006

Diverse Relaties tussen Wetenschap en Religie

Uit een recent interview:

Op de vraag hoe ze haar eigen geloof in God zou willen omschrijven, zoekt ze voorzichtig naar de juiste woorden. „Ik zie God als voortdurend betrokken in de wereld. Niets zou er zijn zonder God. God zit in alles, niet als van buitenaf sturend, eerder als verlangen wekkend en zo richting gevend. Dankzij God gaat de wereld voort, blijven atomen trillen en blijven mensen in beweging. God is voor mij object van verlangen." Even later: „Dit is een onpersoonlijk beeld van God. Daarnaast leef ik uit het geloof dat God ook sùbject is, de wereld ziet en kent en ‘bewaart’. Anders gezegd, dat ‘de hemel niet blind is’. Daardoor is de wereld niet anders, en toch ook wel. Misschien kan ik dat beter in beelden verwoorden. Het feit dat ik getrouwd ben, geeft kleur aan mijn hele bestaan. Als mijn echtgenoot zou wegvallen, zou alles er opeens heel anders uitzien, van het bijwonen van een vergadering tot het wachten op een trein. Als je dat uitlegt door te zeggen 'het wachten op een trein is anders omdat er een partner in je leven is', is dat én onzin én ten diepste waar."

Intro

Er waart een hardnekkig denkbeeld rond: dat geloof (en vooral de redelijke verantwoording daarvan) niet meer kán sinds de opkomst en de verdere ontwikkeling van de natuurwetenschap. Hoe we het ook waarderen (of als te betreuren onttovering of als gewenste bevrijding uit bijgeloof) over het feit dat natuurwetenschap geloof teruggedrongen heeft is niet veel onenigheid. Het toont zich met name in de honderden kleine dingen van alledag: de blikseminslag die gezien werd als straf Gods, ziektes, kinderen, oogst... alles was onderwerp van smeekgebed om ervan verschoond te mogen blijven óf om ermee gezegend te mogen worden, want het was allemaal in Gods hand. En nu? nu zetten we bliksemafleiders op het dak, we weten de vruchtbaarheid of onvruchtbaarheid te begrijpen en tot op zekere hoogte naar onze hand te zetten, we gebruiken kunstmest en landbouwveredelingstechnieken, we kennen een uitgebreid medisch handelen niet alleen curatief maar ook preventief. *Exit* de God van wiens willen en doen dit allemaal zou afhangen, zo is voor velen de óf-óf-reactie, en daarmee ook: *exit* de theologie.

Maar zo gemakkelijk zijn we niet van geloof en theologie af! Toen wormpjes C anders dan gedacht C niet spontaan uit modder bleken te ontstaan, toen de zon C anders

dan gedacht C niet rond de aarde bleek te draaien, toen hielden biologie en sterrenkunde ook niet op te bestaan. Het is eigen aan iedere wetenschap dat ze voortdurend op haar inzichten moet terugkomen, en daar maakt theologie geen uitzondering op. [Maar daarmee komen we al wel gelijk een eerste asymmetrie op het spoor: Waar we bij andere wetenschappen falsificatie van voorafgaande inzichten beschouwen als teken van vooruitgang, wordt die ten aanzien van theologie veelal gezien als ontkrachting.]

Omgekeerd impliceert dat echter ook dat de theologie net als die andere wetenschappen bereid moet zijn om zich voortdurend te laten corrigeren en om eerdere inzichten kritisch te herzien, mede op grond van bijvoorbeeld inzichten die opkomen uit de natuurwetenschappen. Zeker niet alleen die, maar die ook en pregnant.

Vooraf

Wel over die relatie tussen religie (theologie) en wetenschap (natuurwetenschap) is een hele boel te zeggen.

Maar het eerste wat ik er hier over wil zeggen, is dat het een asymmetrische verhouding is. Theologie heeft de wetenschappen nodig, wetenschappen niet de theologie. U had misschien een ander standpunt van mij verwacht, maar heus zo zie ik het. Dat neemt niet weg, dat het ook voor de natuurwetenschappers soms erg interessant kan zijn om met theologen samen te werken – daar kom ik nog op terug. Maar principieel zie ik de verhouding als asymmetrisch.

1. Geloof/theologie

Maar misschien is het goed eerst eens iets te zeggen over theologie en dat geloof (en ik beperk me hier tot christelijk geïnspireerd geloof) waar theologie de reflectie op is. Een algemener woord voor geloof is 'levensbeschouwing': de manier waarop je de werkelijkheid, de wereld, het leven, de mensen beschouwt, in welk perspectief je ze ziet (als in verval, als opdracht, als thuis, als ballingsoord, als genadig, als enkel materie, als door ons waarnemen geconstitueerd, als fictie ...)

In geloof zie je op de een of andere manier de ervaren wereld / de mens / jezelf 'in het perspectief van God'. Je ziet de wereld 'als door God geschapen', je ziet de mens als Gods evenbeeld, of als zondig dat wil zeggen tekort schietend in het perspectief van Gods bedoeling met mensen, of als door God geroepen.

Wezenlijk voor theologie is dat het bij dit geloven in zijn veelkleurigheid en onderlinge tegenstrijdigheid begint en daarop reflecteert, daar samenhang in probeert te zien, kritiek op uitoefent etc. Het betreft een laten zien en doordenken hoe in de geschiedenis inzichten veranderd zijn, een andere betekenis hebben gekregen, hoe geloofszaken in het licht van moderne wetenschappen anders geïnterpreteerd zullen moeten worden willen ze zin kunnen hebben of houden, en hoe al die verschillende gezichtspunten zelf weer contextueel bepaald zijn en kritiek behoeven, etc.

Theologie redeneert niet naar God toe, maar *begínt* bij religieuze ervaring, heeft religieuze ervaring (en dat is evengoed ervaring van Gods afwezigheid) als uitgangspunt.

Schematisch gezegd: theologie begint bij God, waar filosofie er eventueel toe concludeert, en natuurwetenschap er uit de aard van haar discipline verre van blijft.

Wat betekent “beginnen bij God”? Het is: beginnen met een ‘commitment’, een bepaalde geboeidheid, fascinatie, geloof én ongeloof, en dan alle vragen toelaten, ook die welke de aanvankelijke denkbeelden aanvechten of omverwerpen.

Zoals in de fysica begonnen wordt met “materie” en we nu inmiddels zeer ver verwijderd zijn van die simpele materie als ‘stuff’.

Of in de biologie begonnen wordt met ‘leven’ en we gaandeweg steeds minder goed weten wat ‘leven’ is.

Denk niet te gering over hoe ingrijpend persistente vragen het basale geloofs-commitment om kunnen woelen: De vragen over het kwaad in de wereld, de schreeuw om hulp.

Ik denk dat je theologie het beste kunt begrijpen als een ‘participerende reflectie’. Dat wil zeggen: het is een poging rekenschap af te leggen vanuit een zelf aan dat geloof participerende positie (met alle twijfel, kritiek en ongeloof die daar bij horen). Door het feit dat een theologie zich aangeproven weet door de eis rekenschap af te leggen van wat geloofd wordt, onderscheidt zo'n theologie zich van fundamentalisme. Door het participerende karakter verschilt zo'n theologie anderzijds van de naar zo groot mogelijke afstandelijkheid strevende natuurwetenschappen.

Ik hecht er eerlijk gezegd niet zo aan om theologie ‘wetenschap’ te noemen. Dat hangt tenslotte sterk af van de definitie van ‘wetenschap’ die gekozen wordt. Ik hecht er wel aan om theologie reflectie te noemen, en dus als cognitieve aangelegenheid te beschouwen, en in die zin heeft ze in ieder geval belangrijke trekken gemeen met (andere) wetenschap.

Theologie gaat *niet* zozeer – zoals vaak gedacht wordt - over God, maar over “alles, de gewone wereld” onder het opzicht van God, zoals de middeleeuwse theoloog Thomas van Aquino het verwoordde, en ik hier graag overneem. Dus ook over geschiedenis, natuur, economie of wiskunde, of taal, of ... in het perspectief van de relatie met God, een God die ze overigens volgens diezelfde Thomas van Aquino eerder *niet* dan *wél* kent. Dit is uitgewerkt in wat heet de ‘negatieve theologie’.

2. Verschillende relaties van geloof en wetenschap ten opzichte van elkaar:

Laten we om de gedachten te bepalen een klein overzicht bezien van de verschillende relaties die geloof en natuurwetenschap historisch met elkaar gehad hebben (en nog hebben).

a. Conflict

Er mag dan een onverwachte relatie zitten in dat niet-weten, dat neemt niet weg dat zowel geloof als wetenschap zich de eeuwen door sterk profileren langs de kant van wat ze wel weten/menen te weten/ voor waar houden.

En de vraag is of ze zich in die ‘positieve’ gedaante in conflict bevinden met elkaar.

Anders gezegd, of er een kloof bestaat tussen geloof en wetenschap?

Die vraag laat zich niet met ja of nee beantwoorden. Je hebt vele soorten van geloof en sommige botsen fors met wetenschap, maar ik wil ontkennen dat religieus en wetenschappelijk denken per se met elkaar in tegenspraak zijn. *Er hoeft geen kloof te zijn.*

Dat neemt niet weg dat geloof en wetenschap in de historie op zijn zachtst gezegd een wat moeizame relatie hebben gehad, denk maar aan Galileï (1564-1642), de grondlegger van de moderne natuurwetenschap. Hij kwam in aanvaring met de Inquisitie, toen hij stelde dat niet de zon om de aarde draait, zoals de bijbel verkondigde, maar de aarde om de zon (en wellicht nog meer omdat hij afstand nam van Aristoteles, die zowel door de kerk als door de universiteiten gecanoniseerd was).

Kenmerkend voor deze conflict-reactie is dat wetenschappelijke en geloofsinzichten gezien worden als van eenzelfde aard, namelijk beide objectief beschrijvend. Daarom kunnen ze met elkaar conflicteren (en kan er gezocht worden naar onderlinge harmoniëring).

Bij de opkomst en uitbloei van de natuurwetenschappen werd dat geleidelijk aan steeds meer gebracht als een het atheïsme ondersteunend iets, waartegen de gelovigen zich dan teweer stelden, door te pogen die feiten en inzichten te harmoniëren met de theïstische visie. Wanneer dat al lukte dan bleken deze harmonisaties echter vaak na enige tijd in hun tegendeel te verkeren.

De God-van-de-gaten is van deze strategie de bekendste belichaming. Maar Brooke geeft ook een prachtig anderssoortig voorbeeld. Vanaf de vroeg-christelijke tijd wordt Gods scheppen van de wereld benoemd als een ‘scheppen uit niets’. Voor natuurwetenschappers die deze uitdrukking als informatieve uitspraak beschouwden was zij lange tijd onzinnig: uit niets kon immers niets voortkomen. In onze tijd is een van de opzienbarende zaken die behoren tot het (wat betreft haar interpretatie duistere) veld van de kwantummechanica dat het universum ontstaan kan zijn uit een fluctuatie van het zogeheten kwantumvacuüm (allersimpelst gezegd: nul splitst zich in min-een en plus-een). Zodat nu in meer of minder populaire boeken met een beroep op de natuurwetenschap gezegd wordt, dat voor het ontstaan van iets uit niets helemaal geen God nodig is.

Overigens laat Brooke zien dat de argumenten die secularisten (en deïsten) inbrengen tegen de theïstische zienswijze een even korte houdbaarheidsduur hebben. De Franse wiskundige en astronoom Pierre Laplace (1749-1827) bijvoorbeeld toonde aan dat het zonnestelsel zelf-corrigerend is en dus niet de door Newton veronderstelde goddelijke correcties behoeft. Tegen deze atheïstische lezing brengt de Engelse filosoof en wetenschapshistoricus William Whewell (1839) in dat als er een mechanisme bestaat voor zelf-correctie, dit niet wijst op een geringere maar juist op een grotere wijsheid en voorkennis van de Schepper. In dezelfde trant reageerde de christen-socialist Charles Kingsley op Darwins ontdekking: door de ontdekking van het evolutionaire mechanisme kwam Gods wijsheid extra aan het licht. Nu bleek immers ‘that He could make all things

make themselves'.

Geconcludeerd kan worden dat de argumenten dus minder dwingend zijn dan vaak wordt aangenomen. Het is steeds een bepaalde *interpretatie* van natuurwetenschappelijke of theïstische zaken die de tegenovergestelde visie lijkt uit te sluiten. Niet in rechtstreekse zin die zaken zelf.

b. Boedelscheiding

Hoewel deze conflict-vorm van denken meer of minder verhuld nog op vele plaatsen voorkomt, zo niet openlijk als conflict dan wel onderhuids als concurrentiedenken, heeft het toch iets gedateerds, want intussen weten we beter. Namelijk dat conflicten tussen religie en natuurwetenschap vaak oneigenlijk zijn, omdat ze het genreverschil tussen de betreffende domeinen niet verdisconteren. Gaandeweg is men echter tot het inzicht gekomen dat geloof een andere taal hanteert dan wetenschap, en dat veel tegenspraak dus schijn is.

Zo ontstond met name in de 20ste eeuw het (aanvankelijk behulpzame maar ook tekortschietende) inzicht dat geloof en wetenschap zo verschillend zijn, dat ze elkaar niet raken en dus ook niet bijten:

Geloven heeft met zingeving en waarden te maken, bij wetenschap draait het om feiten en kennis. Het zijn twee verschillende domeinen, net zoals poëzie en wetenschappelijke lectuur twee verschillende genres zijn. Als een dichter zegt 'mijn hart is zwaar van droefenis', dan is het onzinnig als een wetenschapper daarop reageert met 'laten we dat hart dan maar eens gaan wegen'.

Zo is het even onzinnig om het scheppingsverhaal tegenover de evolutieleer te zetten. Dat zou namelijk betekenen dat je de bijbelse taal letterlijk neemt. Het verhaal over de schepping van de wereld in zeven dagen wil geen feitenrelaas zijn. Je kunt het scheppingsverhaal ook lezen in de zin dat de wereld er niet kan zijn zonder God.

Deze positie is de vorige eeuw met grote klem ingebracht door Rudolf Bultmann (1884-1976).

Er is bij deze 'twee perspectieven' richting in de theologie veel aandacht voor taal, en voor de verschillende functies van taal. Benadrukt wordt dat er naast het informatieve spreken dat de wetenschappen, documentaires of dagbladen kenmerkt, ook een performatief spreken is – een spreken dat niet sec informatie overdraagt, maar iets oproept bij de hoorder, dat appelleert aan gevoelens en waarden. Het gaat deze theologische richting minder om de goddelijke oorsprong van kosmologische kaders als ruimte en tijd, dan om een persoonlijke en genadige God. Vandaar dat ze kan stellen dat je niet schizofreen hoeft te zijn om én natuurwetenschapper én gelovige te zijn, want als je je maar bewust bent van het wetenschappelijk statuut van de natuurwetenschap, dan besef je dat haar object niet 'alles' is. Natuurwetenschap en theologie hebben beide hun eigen domein: de natuurwetenschap het domein van de feiten, van hoe de wereld is, van de rede; en de theologie het domein van de waarden, van hoe de wereld zou moeten zijn, van het hart.

Hoe vruchtbaar ze ook is om de oneigenlijkheid van veel conflicten te boven te komen, deze scheiding tussen ‘de waarheid van het geloof en het hart’ en ‘de waarheid van de rede’ heeft niet geringe bezwaren. Doordat ze de band van God met de wereld exclusief situeert bij de mens, heeft de theologie zélf voor een belangrijk deel het god-loos verstaan van de fysische wereld in de hand heeft gewerkt. Wolfhart Pannenberg stelt terecht dat de theologie zich niet ongestraft afgewend heeft van de opgave het moderne natuurwetenschappelijke denken te doordenken en te verwerken, want als gevolg van die afwending is er een kloof gegroeid tussen het denken over de fysische wereld en het christelijk geloof. Het gevolg daarvan is dat er zo een atmosfeer ontstaan is dat het als een gebod van intellectuele redelijkheid wordt aangevoeld om het christelijke gedachtegoed niet in te brengen. Zo wordt de wereld God-loos en God wereld-loos (Moltmann).

c. Zoeken naar raakvlakken mét inachtneming van genreverschillen

Moet God dan iets met die door de natuurwetenschappen bestudeerde gebieden te maken hebben? Ja, want theologie gaat over >alles= ‘sub ratione Dei’ ‘onder het opzicht van God’, zo maakte ik net een klassieke opvatting van theologie tot de mijne.

Daarom dat in principe alle waarheidsvinding of die nu plaatsvindt op het terrein van de psychologie of de kosmologie, de geschiedenis of de wiskunde, de natuurkunde of de sociale wetenschappen, de biologie of de ethiek, van belang is voor de theologie.

Toegespitst betekent dit dat de theologie geen recht kan doen aan haar veelkleurige en veelomvattende visie op mens en wereld onder het opzicht van God als ze heel de relatie van God tot de fysische wereld buiten beschouwing laat.

De boedelscheiding tussen geloof en wetenschap dus is een hele vooruitgang (geweest), maar is uiteindelijk onbevredigend. Het gaat weliswaar om twee verschillende domeinen, twee zéér verschillende manieren van spreken over de werkelijkheid, maar ondertussen hebben beide perspectieven toch op een of andere manier betrekking op een en dezelfde werkelijkheid. Hoe onderscheiden feiten/zijn/rede en waarden/zin/geloof ook zijn, ergens moeten die twee domeinen elkaar raken, zo stellen zij.

Vanuit die gedachte probeer ik de samenhang tussen beide te doordenken.

Hoe moet de relatie tussen wetenschap en geloof dus niet gelegd worden?

- Niet vanuit een rigoreuze boedelscheiding (al kan dat een goede eerste stap zijn)
- Niet vanuit een conflictpositie – die nog steeds dominant is. Dan zie je de genreverschillen over het hoofd.
- En al helemaal niet geloof als opvulling van een vermeend gat in de wetenschap.

3. Wat maakt geloof/theologie en wetenschap anders en wat bindt ze?

a. allebei op zoek naar inzicht

Ik denk dat er daarbij een grotere overeenstemming tussen geloof en wetenschap bestaat dan we op het eerste gezicht zouden denken. Beide vertrekken vanuit een streven naar inzicht, een geboeid zijn, een gegrepen zijn. Als iemand op basis van zijn geloof naar inzicht streeft, moet die bijvoorbeeld antwoord zoeken op de vraag hoe ons denken over God als goed en almachtig uitgezuiverd moet worden wil het recht doen aan ervaringen van kwaad en lijden in de wereld (en vice versa). Ook een wetenschapper is op zoek naar verbetering van inzicht, maar dan op basis van experimentele waarnemingen, waarin hij of zij een logica en een ordening probeert te ontdekken.

Geloof en wetenschap hebben niet alleen een vergelijkbare hartstocht naar inzicht, maar kunnen elkaar ook wederzijds van dienst zijn: Wetenschap en geloof kunnen elkaar zuiveren. Wetenschap moet het geloof zuiveren van bijgeloof en misvattingen. Omgekeerd kan het geloof de wetenschap zuiveren van absolutisme, bijvoorbeeld van de aanname dat alleen het waarneembare en meetbare telt (JPII).

Juist dat nadenken op het raakvlak van geloof en wetenschap spreekt mij aan. Ik zoek naar een manier waarop beide tot hun recht kunnen komen.

b. Asymmetrische relatie (als onderscheid/verschil)

Daarbij wil ik echter de asymmetrische relatie van geloof/theologie en natuurwetenschap benadrukken:

Als theologen de relatie God en wereld willen verhelderen, zullen ze zich moeten uitzetten met wat we tegenwoordig als beste kennis omtrent die wereld beschouwen, dus ook met de menswetenschappen en de natuurwetenschappen. Maar de verhouding tussen theologie en natuurwetenschappen is wezenlijk asymmetrisch. De natuurwetenschappen hoeven zich namelijk niet noodzakelijk met theologie bezig te houden. Onderzoek naar fundamentele eigenschappen van de materie of naar hersenfuncties kan prima zonder theologie, of beter: *moet* zonder theologie, zonder God in het verhaal.

En het feit dat dit kán, zou het geloof al een heleboel te denken moeten geven.

Die asymmetrie onderscheidt dus geloof/theologie en natuurwetenschap, hun rollen ten opzichte van elkaar.

c. anderssoortige kennis - allebei hypothetisch

Natuurlijk is de kennis die bij geloven geïmpliceerd wordt anderssoortig dan de voornamelijk op empirische waarneming steunende kennis van de exacte wetenschappen, waardoor zaken als toetsbaarheid en communiceerbaarheid veel ingewikkelder liggen. Toch kun je het cognitieve aspect niet negeren. Het is waar dat geloven méér te maken heeft met 'vertrouwen' en 'ergens voor staan' dan met 'iets

voor waar houden'. Maar ondanks dat méér kan dat eerste niet zonder dat tweede. Vertrouwen is immers niet in niets. Het vertrouwen dat God zich met ons inlaat, dat de wereld gedragen wordt door God, heeft impliciet ook een cognitief moment: dat God er is, dat God betrouwbaar is. Het accent kan wel liggen aan de kant van de geestesgesteldheid, van de houding, maar dat neemt niet weg, dat aan die houding ook een kennismoment, een waarheidsclaim gekoppeld zit.

Ik heb net gezegd: theologie is reflectie op geloof, en of je theologie nu precies wetenschap mag noemen vind ik een minder interessante vraag. Wel interessant is dat theologie een belangrijke trek gemeen heeft met (andere) wetenschap: in zekere zin is ook theologie een hypothetische onderneming. Wat je te interpreteren hebt, zijn massief gezegd de geloofswaarheden (al zijn die niet allemaal zo helder, maar ook empirische waarnemingen zijn dat niet altijd). De theologie poogt de gegeven geloofsinhoud te verhelderen, te interpreteren, te duiden. Theologie is dus ten diepste een hermeneutische bezigheid. Zo'n interpretatie nu kun je vanuit de wetenschapstheorie zien als een vorm van hypothese. Niet omdat God zelf hypothese is binnen de theorie, maar de duiding, het interpretatie-voorstel is dat wel. Wat ik daar dènk, is niet het geloof zelf, maar is een interpretatie daarvan (al zal die duiding het oorspronkelijke geloof ook niet volstrekt ongemoeid laten). De interpretatie is dus een hypothese, die dan ook niet de status van eeuwige waarheid heeft. En je ziet dan ook in de theologie, net als in de natuurwetenschappen, de ene interpretatie-vorm op de andere volgen. In de theologie frekwenter dan in de natuurwetenschappen, omdat nieuwe interpretaties ten dele ook voort komen uit een veranderend probleembewustzijn, maar toch ook omdat de oude visie het niet langer houdt in de confrontatie met de andere hypothesen. Theologie doet dus, op een eigen wijze, mee in het spel van de hypothesen.

d. vreemde verwantschap: allebei wijkend object

Daarnaast is er misschien op een heel bijzondere manier ook inhoudelijk een vreemde verwantschap:

Juist moderne natuurwetenschap, moderne fysica heeft de afgelopen eeuw een parade van vreemde en spannende ontwikkelingen laten zien (in de relativiteitstheorie, de quantummechanica, de chaostheorie, ook in de wiskunde: de stelling van Gödel). Veelvuldig optredende begrippen hierbij zijn: onvoorstelbaarheid, onbepaaldheid, onvoorspelbaarheid, onbewijsbaarheid enzovoort.

Er komt daarmee een zekere correlatie naar voren tussen theologie en natuurwetenschap juist met betrekking tot dat niet-kunnen: niet-kunnen voorstellen, niet-kunnen bewijzen, een altijd wijkend object hebben. Waar de natuurwetenschap eerst >gewoon= de materiële natuur tot object leek te hebben, wijkt dit object steeds verder terug. Met een dergelijk wijkend >object= is zo mogen we wel zeggen, de theologie zeer vertrouwd. Van God kunnen we niet weten wat hij is, maar wat hij niet is, zegt Thomas van Aquino. En deze nadruk op het niet-weten is sterk uitgewerkt in de zogeheten negatieve theologie.

e. Wat bindt ze?

Maar tevens is er iets cruciaals wat ze bindt, want zoals gezegd: zowel theologie als natuurwetenschap (en ook de filosofie om die er hier ook bij te betrekken) zijn op zoek naar inzicht.

Een zeer klassieke omschrijving van theologie is 'geloof op zoek naar inzicht'. Je begint vanuit een bepaalde geboeidheid, vanuit een affiniteit met wat in geloof wordt uitgezegd, en dat tegen de achtergrond van niet weten hoe dat te rijmen is met wat je verder ziet en voor waar houdt. Vandaar het 'op zoek naar inzicht'.

In een zelfde trant geformuleerd is filosofie te zien als 'verwondering op zoek naar inzicht', en zijn de natuurwetenschappen te beschouwen als 'waarnemingen op zoek naar inzicht'. Het zoeken naar inzicht is eigen aan alle drie.

Het verschil zit in het vertrekpunt. Theoretisch althans. Want uiteindelijk start iedere wetenschap vanuit affiniteit en fascinatie.

Uiteindelijk is alle zoeken in zowel de natuurwetenschappen als in geloof/theologie een zoeken naar waarheid, dus is een zoeken naar compatibiliteit vereist.

f. Religie en waarheid...

Maar zit er dan niet net een probleem bij de waarheidsclaim (de gevreesde en verguisde waarheidsclaim) van religie?

Uit naam van God, het heiligeboek, of het orakel

de waarheid verkondigen / opleggen / dicteren....

“Want God is Waarheid” en dus heb ik – gelovige – de waarheid in pacht...

Ik denk dat het ten diepste net andersom is:

De uitspraak dat God waarheid is, dat waarheid dus transcendent is, buiten ons bereik/onze greep ligt,

betekent dat er nooit een absolute waarheidsclaim gedaan kan worden.

De idee dat Góð Waarheid is legitimeert geen waarheidsclaims uit naam van God, maar verhindert juist waarheidsclaims:

want alleen God is waarheid, maar God kennen we niet.

God is waarheid....

Waarheid als claim maakt onbescheiden en gevaarlijk

Waarheid als perspectief dat nooit bereikt zal worden maar altijd lókt maakt bescheiden én nieuwsgierig. Het is de motor voor onze doorgaande zoektocht.

4. Voorbeelden van vruchtbare samenwerking

Ik heb sterk de asymmetrie benadrukt: theologie heeft de andere wetenschappen nodig, andersom niet. Toch kan theologie, net als filosofie, interessant zijn voor andere wetenschappen, al was het soms alleen maar omdat sommige van de denkmodellen uit

haar historie plotseling opnieuw interessant lijken. Bovendien is het de kracht van de theologie om zaken in een breder verband te plaatsen en bij elkaar te denken. De wetenschappen krijgen bepaalde zaken, zoals lichaam en geest, individu en gemeenschap, niet bij elkaar gedacht. Wetenschappers zouden daarom soms misschien wel hun voordeel kunnen doen met de meer synthetische denkhouding van de theologie.

Bijvoorbeeld samenwerking tussen filosofen, theologen en neurowetenschappers rond het thema ‘mensbeeld’.

Vaak is de idee dat gelovigen geloven in een vrije wil, en moderne atheïstische neurowetenschappers die als een illusie afwijzen. Verfrissend kan het dan zijn, om uit de theologie geschiedenis te horen dat er uitvoerig nagedacht is over de relatie tussen ‘vrijheid van de wil’ en ‘noodzaak’ (Thomas), wil en gebondenheid/slaafzijn (Luther). Er kan uit naar voren komen dat we misschien te veel vrijheid benaderen vanuit de optiek van vrijheidsgraden en indeterminisme, en dus van onvoorspelbaarheid, terwijl vrijheid misschien meer van doen heeft met afwezigheid van dwang /trouw kunnen zijn aan jezelf

Mensbeeld: als je autonomie als fundament van je mensbeeld hebt (bijvoorbeeld in de geneeskunde) wat zeg je dan als die autonomie afneemt? Steeds minder mens? Steeds minder recht op zorg?? Of maakt zo’n grensgeval duidelijk dat uiteindelijk ons mensbeeld niet op te hangen is aan autonomie. Is alles wat bestaat niet juist aangewezen op elkaar? Subject is zichzelf niet genoeg. Misschien ook niet op natuurniveau. Oecologie. Relationele kwantummechanica...

Is er misschien juist sprake van een zelf omdat er iets is waaraan dat zelf zich kan oriënteren? Niet alleen het geloof kent een dergelijke denkfiguur. Het komt in totaal andere bewoordingen ook voor in de adaptieve systeemdynamica. Zo loop er nu bij ons een project dat juist de rol van een fitnessfunctie in zelf-organiserende systemen nader beziet. Dat is boeiend omdat daar binnen het domein van de natuurwetenschap een beschrijving wordt gegeven van adaptief (en dus doelstrevend) gedrag van een systeem waarbij dat doel niet fixed maar moving target is/kan zijn, en bovendien meer immanent dan opgelegd is. Zulke denkbeelden kunnen aan de ene kant een denken over de relatie van God tot de wereld vlot trekken, en omgekeerd de natuurwetenschappen meer bewust maken van andere concepties van doelgerichtheid dan die die terecht in de loop der eeuwen afgewezen zijn.

5. Tot slot:

Mij wordt soms gevraagd: is het het geloof of de wetenschap dat u het meest inspireert. Voor mij is dat echter geen keuze. Geloof zoekt inzicht. Het is een voortdurende zoektocht van het eerste naar het laatste te komen. En omgekeerd: want je inzicht beïnvloedt op zijn beurt hoe je in je geloof staat.